

PERSPECTIVE ÎN ABORDAREA TEXTULUI LITERAR

PERSPECTIVES IN APPROACHING LITERARY TEXT

Prof. dr. Marinela PÎRVULESCU

Colegiul Național “Ecaterina Teodoroiu”, Târgu-Jiu,
marinelapirvulescu@yahoo.com

ABSTRACT

THE DYNAMICS OF TODAY'S CONTEMPORARY SOCIETY VIEWS A PERMANENT REVISION OF VALUE HIERARCHY. LITERATURE REPRESENTS ONE OF THE GENUINE KEY FACTORS, THROUGH WHICH MAN OWNS THE POSSIBILITY OF SELF DEFINING AND REDEFINING, AS THE SELF-CONSCIOUSNESS CONFRONTATION WITH THE OTHER (FICTITIOUS INSTANCE) REPRESENTS THE FIRST MECHANISM OF SELF-KNOWLEDGE. LOVE, AS AN ESSENTIAL PRINCIPLE, BRINGS TO REAL TIME, HAPPINESS AS WELL AS UNHAPPINESS, OBSTACLE AND OVERCOMING THE OBSTACLE, ABSENCE AND PRESENCE, MYTH AND FALLING BEYOND TIME. ABOVE THE LIMITS OF A TEXT, THE SYMBOLIC LIMITS THAT WE ESTABLISH, WE LIVE THROUGH THE POWER OF ASSUMING THIS DIALECTIC OF FALLS AND FLIGHTS.

KEY WORDS: *MYTH, SELF-CONSCIOUSNESS, HYBRIS, ABSENCE, OBSTACLE, HAPPINESS, UNHAPPINESS, LOVE*

Îmi place să cred că orele de literatură sunt un privilegiu. Pentru mine, mai întâi, ca om căruia i se oferă șansa de a (re-)descoperi o estetică existențială, uitată sau, pur și simplu, neștiută. Apoi, pentru mine ca mediator între text și elevi, ca amfitrion ce invită la a ființa într-o mare poveste, cea a literaturii. Nu în ultimul rând, literatura reprezintă spațiul de manifestare nestingerită pentru cititorul elev. Echilibrul, dincolo de umorile contextuale, trebuie păstrat: rigoare, pe de o parte, prin necesarul recurs la conceptele și noțiunile¹ de teorie literară, în absența cărora primejdia diletantismului este evidentă, și visare, definire și redefinire a sinelui, pe de altă parte, prin ancorarea în text a propriei identități. De abia din acest punct putem vorbi de pluralitatea de sensuri a unui text, de extraordinara sa potențialitate, deoarece cititorul concret lasă locul cititorului abstract pe măsură ce textul cheamă la relectură. Iar individualitatea și unicitatea receptorului ideal generează, la rândul-i, prin interpretare, o nouă arhitectură semantică: experiențele individuale – culturale, sociale, existențiale – niciodată nu sunt aceleași.

Pornind de la această premisă, putem să ne apropiem de text, să renunțăm la prejudecățile ce inhibă disponibilitatea de re-creare, prin interpretare, a textului-suport. Clișeul, „structură osificată” prin definiție, nu poate decât să păstreze neputința spunerii, indicibilul (Ioana Bot). Recursul la clișeu în abordarea textului este expresia fie a neputinței noastre, susținută de o anume relaxare, comoditate, fie expresia unei obiceiuri pe care o promovăm în temeiul cerințelor algoritmizate presupuse de examenele naționale. Cu toate acestea, sper ca recursul la clișeu în interpretare să rămână o prezență accidentală, astfel încât literatura să-și reia funcțiile autentice, formative și estetice.

Programele școlare de liceu prevăd „cultivarea interesului pentru lectură, a plăcerii de a citi și a gustului estetic în domeniul literaturii”, precum și „stimularea gândirii autonome, reflexive și critice în raport cu diversele mesaje receptate”(sic!). Conținuturile sunt generoase în acest sens la clasa a IX-a, deoarece perspectiva tematică poate permite, din perspectiva resursei de timp, receptarea autentică a textului literar. Este mai degrabă anul de grație în care putem să ni-i facem parteneri pe elevi în marea poveste a literaturii. O posibilă organizare tematică a conținuturilor prevăzute de programa școlară, ținând cont, bineînțeles, de o logică a devenirii adolescentului poate fi: „Joc și joacă” (argumentul de forță fiind acela că dimensiunea ludică secondează fiecare etapă existențială, fiind deopotrivă mijloc de manifestare – de la fundamentarea relațiilor interumane până la actul creator, replică a gestului demiurgic), „Familia”(căci înainte de a avea viziunea mîinului trebuie să ne revendicăm de la un ieri, de la trecut, de la amintire ca piesă a unui puzzle simbolic, și anume – identitatea), „Iubirea” (ca modalitate de reprezentare a eului, de raportare la celălalt, ca act de cunoaștere și autocunoaștere în descendență hegeliană), „Lumi fantastice” (prezența nonsensului aparent ca manifestare a existenței unei alte lumi guvernate de legi care se sustrag ordinii contingente, lumi de care trebuie să luăm act) și „Confruntări etice și morale”(tema poate fi abordată în final ca încercare de analiză retrospectivă a eului în confruntarea cu sinele din perspectiva achizițiilor culturale). O prealabilă și succintă argumentare a alegerii temelor angajează subiectul în actul învățării, în această aventură a cunoașterii, căci îl face conștient de conținuturile ce i se vor releva, dar mai ales de semnificațiile de suprafață și de adâncime. Adolescența e vârsta contradicțiilor, a căutărilor a descoperirii sinelui și a prefigurării unor modele existențiale inedite, particulare. Tocmai din acest motiv, literatura trebuie să vină în întâmpinarea nevoii de confruntare a conștiinței-de-sine cu celălalt.

Dincolo de a fi o simplă temă literară ce a generat, de-a lungul timpului, creații de o sensibilitate deosebită, iubirea este mai întâi de toate un mod de existență. O temă cu profunde implicații culturale ce generează o participare conștientă și asumată. Modul în care este particularizată o temă în clasa a IX –a prin recursul la câteva texte semnificative este fundamentală, căci elevii învață o paradigmă a receptării. Se poate porni de la lectura unor texte de referință, precum *Iubirea și Occidentul*, Denis de Rougemont, pentru a face o scurtă incursiune înspre mit, deoarece mitul rămâne unul din reperele spre care ne întoarcem pentru a justifica anumite atitudini și comportamente prin modele exemplare. Povestea lui Tristan și a Isoldei este în măsură să evidențieze câteva aspecte fundamentale: îndrăgostiții se simt purtați „dincolo de bine și de rău”, instituind o dimensiune tragică a existenței. Absența este aproape o necesitate în iubire, căci ea, prin distanță estetizează pe celălalt; la antipod, prezența celuilalt, apropierea, umanizează, aduce în contingent și în cele din urmă spulberă vraja. Tocmai de aceea marile dezvoltări literare ale temei au în centru mai degrabă absența celuilalt, decât prezența. Apoi dialectica obstacolului este de luat în discuție. Obstacolul exterior este împrejurarea potrivnică din afară care se cere a fi rezolvată, însă la antipod se află obstacolul interior, obstacolul creat de erou însuși în forma unor piedici imaginate, precum sabia castității. Una dintre problemele pe care le ridică Denis de Rougemont în studiul amintit este dacă obstacolul este doar un pretext necesar evoluției pasiunii sau dacă el este legat de aceasta la un nivel mult mai profund? Depășirea obstacolului se impune ca necesară pentru afirmarea sinelui, depășirea obstacolului valorizează ființa și relația. Pe de altă parte, obstacolul creează povestea. În acest sens, Marta Petreu identifică o constantă a literaturii: „Din imensa galerie a personajelor literaturii universale, lipsește un singur portret (acela al personajului fericit) și o singură descriere și analiză – aceea a stării de fericire”. În fond, poveștile ce au trecut proba timpului au păstrat nefericirea, drumul și zbaterea spre fericire.

Că aceste repere transcend epocile granițele convenționale din sfera genurilor literare este evident: „și ei trecând mai târziu, au să vadă trupurile voastre alungite/ unul alături de altul, nemișcate, precum statuile peste lespezi,/ cu spada între voi, și au să dea alt nume

dragostei/ pe care i-o porți. / și mâna ei caldă și umedă, pe care ai strâns-o în pumn/ câtă vreme ați fugit pe sub pomi, e singurul loc / din trupul zvâcnind atunci în soare și umbră al ei, alături de tine/ pe care să-l fi știut adevărat. Și semnul acesta al spadei care desparte/ fulgerând, rămâne, și cronică acestei iubiri a gândului tău/ pentru o altă ființă își va începe fiecă filă cu o aceeași / inițială, singură trăsătură strălucitoare despărțind pe lumina / de aur/ a fondului ființele care ar vrea să se apropie, să-l cuprindă/ pe acel personaj care să aibă trăsăturile chipului tău” (Mircea Ivănescu, *Un altfel de inițială*). Obstacolul rămâne un element fundamental în relația de iubire, căci în absența sa nu avem povestea, istoria. Literatura confirmă faptul că „fericirea iubiților” emoționează în măsura în care se prefigurează amenințarea din partea vieții și a realității ostile. Ne mișcă, prin urmare nostalgia și amintirea, însă nu prezența.

Dimensiunea egocentrică a iubirii reprezintă o altă direcție care poate fi dezvoltată, pentru că îndrăgostiții se iubesc unul pe altul, dar fiecare îl iubește pe celălalt numai plecând de la sine însuși. Nefericirea lor își are originea într-o falsă reciprocitate, mască a unui dublu narcisism: „Când te oprești în fața oglinzilor / o mână iese din apele clare ca să te mîngîie/ o mână care este întotdeauna a ta/ această mână de mătrăgună și hârtie/ care-mi amintește dezastruoasele și amplele întâlniri în fața oglinzilor” (Gellu Naum, *Singură și imobilă*)

A disocia algoritmic genurile în literatură e inutil, cel puțin la clasa a IX-a. Miza e alta: descoperirea faptului că „fiecare operă e în esența ei unică și inimitabilă, valoarea ei constând în ceea ce o deosebește de toate celelalte și nu în ceea ce o aseamănă cu ele” (Gheorghe Crăciun). Altfel spus, tocmai modulațiile și particularizarea unei astfel de teme literare trebuie să fie provocarea.

Și cum unui text „nu-i recunoaștem dreptul de a figura în istoria literaturii sau a științei decât în măsura în care el aduce o schimbare a ideii pe care ne-o făcusem până atunci despre una sau despre cealaltă dintre aceste două activități” (Tzvetan Todorov), textul epistolar ce dezvoltă tema iubirii promite a-și rezerva acest drept tocmai prin dimensiunea intimă pe care o proclamă. “Lucru pentru patru ochi”, scrisoarea păstrează legătura dintre două suflete, dezvăluie o dimensiune a eului sensibilă și ascunsă, caldă și fragilă. Adesea “o deghizare mai credibilă, mai sinceră a eului”, opera epistolară eminesciană “realizează o bună mediere între oglinda necruțătoare, crudă și nudă a jurnalului și travestiul oficial al operei publice” (Dan C. Mihăilescu). Tocmai de aceea, romanul epistolar Eminescu -Veronica Micle rămâne o radiografie sensibilă, dar deopotrivă relevantă a nașterii și evoluției sentimentului de iubire. Deschiderile sunt însă multiple. Scrisorile de dragoste ale lui Marin Preda către Aurora Cornu sau scrisorile de dragoste ale lui Radu Stanca (apărute recent în colecția Postscriptum) sunt deopotrivă emoție și miracol, imagine a iubirii smulse din trecerea timpului și suspendate în afara lui.

O continuare firească a periplului printre texte, care mai de care mai ofertante pe tema iubirii, aduce în discuție lirica erotică eminesciană, haina de duminică pe care omul concret din scrisori o îmbracă la întâlnirea cu publicul. Un text cu deosebite valențe care poate fi abordat aici e „Sara pe deal”. Aceeași absență a celui alt ce generează idealizare poate deveni pretext al unei deschideri spre modelele cosmologice¹¹. Dincolo de a fi simple repere critice, modelele cosmologice ar trebui asumate din perspectiva personală a receptorului ca „expresie a sentimentului existenței în lume, a raporturilor originare pe care ființa le stabilește cu universul”. Opera literară trebuie să-și păstreze capacitatea de a răspunde simbolic gestului narcisiac de recuperare a eului de către receptor.

Însă erosul văzut ca principiu primordial ce recuperează durată infinită în “Sara pe deal” se particularizează ca element esențial al hybrisului în tragedie, antrenând în confruntarea cu destinul personaje mărețe. Cu toate că finalul anulează existențele celor doi protagoniști din „Romeo și Julieta”, valoarea sacrificiului dezvăluie, ce-i drept, postum, faptul că iubirea este principiu ordonator al existenței, și nu ura.

Și acestea sunt doar câteva direcții ce pot fi abordate la clasa a IX-a. Esențial este însă ca orice demers didactic să fie sub semnul echilibrului, al firescului, dar mai ales, al motivației intrinseci generate și alimentate continuu de către dascăl. Cu toate că în cultura noastră presiunea formativă este orientată îndeosebi pe literatură, profesorul, ca mediator între text și elev, trebuie să instituie la nivelul secvențelor de învățare interdisciplinaritatea. Repere fundamentale din filozofie și psihologie reprezintă, nu de puține ori, substanța demersului interpretativ. În acest sens, trebuie subliniat faptul că una dintre cele mai frumoase și complete pagini despre eterna poveste a iubirii a fost scrisă de un filosof. Hegel definește în *Fenomenologia spiritului* „mișcarea recunoașterii”ⁱⁱⁱ, concept viabil în definirea relațiilor interumane (prietenie și iubire). Mișcarea recunoașterii, văzută ca inițiere în propria subiectivitate presupune confruntarea a două conștiințe de sine. Trei acțiuni sunt fundamentale, iar la modul ideal, toate trebuie parcurse pentru a putea vorbi de o relație autentică de iubire.:

1. Eu mă recunosc în celălalt (inițiere în propria subiectivitate)
2. Eu sunt recunoscut de celălalt (valorizare a propriei subiectivități prin oglindire)
3. Eu îl recunosc pe celălalt (etapa nu este de obicei parcursă, deoarece eul, „Narcis întors asupra-și”, preocupat permanent de propria-i identitate, omite recunoașterea și în fond valorizarea celuilalt)

Scopul vizat de mișcarea recunoașterii este atingerea esenței proprii, a individualității proprii, precum și certificarea valorii acesteia. Grila de față poate fi aplicată relațiilor interindividuale din operele literare, recunoscându-i-se total sau parțial etapele, după caz (de la prozele lui Holban, de la romanul lui Cervantes, ori basmele clasice până înspre lirica modernă). „Nu cum sunt eu sunt eu/ ci cum ești tu sunt eu/ Nu verde, nu galben, nu roșu/ ci foarte verde, foarte galben, foarte/ roșu./ Nu cum sunt eu sunt eu / ci cum ești tu sunt eu/ Nu mov, nu foarte mov, / ci foarte, foarte mov. / Nu cum sunt eu sunt eu, / ci cum ești tu sunt eu/ un fel de tu sunt eu/ pe care nu l-ai mai lăsat să fie eu.” *Orația de nuntă* a lui Nichita Stănescu poate fi unul din textele citite în grila propusă de mișcarea recunoașterii, ca formă a transpunerii celeilalte conștiințe-de-sine în spațiul propriei identități. Cu subtile modulații semantice, textul lui Mircea Ivănescu, *Un altfel de inițială*, trădează aceeași nevoie de identitate sufletească prin oglindirea în celălalt: „și cronica acestei iubiri a gândului tău/ pentru o altă ființă își va începe fiecă filă cu o aceeași / inițială, singură trăsătură strălucitoare despărțind pe lumina / de aur/ a fondului ființele care ar vrea să se apropie, să-l cuprindă/ pe acel personaj care să aibă trăsăturile chipului tău”. Act profund de cunoaștere, iubirea promite a fi drumul spre propria identitate.

Dacă libertatea de a alege în ce lumi ficționale putem sălășlui este permisă din perspectiva programei școlare de clasa a IX-a, nu același lucru se poate spune despre direcțiile propuse de programele școlare ale claselor superioare. Efortul didactic este mai mare, căci perspectiva formelor textuale (epic, liric și dramatic) din clasa a X-a și perspectiva culturală din clasele a XI-a și a XII-a reduc în mod semnificativ timpul alocat receptării textului literar. Tocmai în acest punct intervine creativitatea abordării conținuturilor minimale propuse de programele școlare, căci dincolo de rigoarea formal, genul rămâne „rezultatul unui compromis între unicitatea operei și generalitatea literaturii” (Gheorghe Crăciun). Reperele de lectură și interpretare creionate în clasa a IX-a pot fi dezvoltate și în anii următori. Literatura este spațiul zbaterii, al căutărilor de sine, al obstacolului ca element esențial în economia oricărei creații. Fericirea e o reprezentare finală a unui drum, însă nefericirea construiește drumul. Nu este deloc întâmplător modul în care debutează Anna Karenina: „Toate familiile fericite se aseamănă între ele. Fiecare familie nefericită, însă, este nefericită în felul ei ” . „Figura fericitului este nonliterară prin excelență”, subliniază Marta Petreu. „Personajele există - epic și ontic – atâta vreme (atâtea pagini!) cât au în suflet „prezentul trecutului”, adică amintirea, și mai ales atâta vreme cât poartă în ele speranța/ așteptarea, deci viitorul.”(p.12) Nici măcar

basmul nu face excepție, în ciuda finalului fericit pe care îl presupune structural, căci personajele există doar în drumul spre fericire, nu și în miezul fericirii înseși. Finalul transcrie împlinirea în fapt a scopului (cucerirea zânei, de exemplu) și atrage după sine automata anulare a viitorului. Scopul atins anulează căutarea, paralizează energiile, căci nu mai există motivația vreunui act în sine. Fericirea este non-epică și strict enunțiativă, subliniază Marta Petreu, tocmai de aceea forma pe care o ia fericirea căutată este „expediată” în doar câteva cuvinte: „și trăiră cât trăiește lumea”.

Subordonată iubirii și ideii de fericire este și această dialectică a trecutului și a viitorului, căci reprezintă încercarea de radiografiere a propriei esențe: „Nu mai am viziuni nu mai am amintiri nici obsesii /Și nu mă mai doare /Merg pieziș sub lumina piezișă [...]/ Nu mai am viziuni nu mai am amintiri nu mă mai doare /Marea e stătută cerul e neted și gol /merg pieziș sub lumina piezișă/ stacojie /a lunii decembrie” (Marta Petreu, *Decembrie*).

Și dacă am vorbit de nevoia de recunoaștere în celălalt, de nevoia certificării propriei valori în relația cu celălalt, trebuie să-i recunoaștem cititorului de literatură relația intimă cu textul, cu acea conștiință-de-sine fictivă cu care se înfruntă. Mișcarea recunoașterii, în acest context, ar trebui să rămână „încercarea de a dovedi *existența*, cât și *valoarea* propriului sine”(Marta Petreu)

Bibliografie

Bot, Ioana, „Istoria și anatomia unui mit cultural”, în *Mihai Eminescu, poet național român - istoria și anatomia unui mit cultural*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001;

De Rougemont, Denis, *Iubirea și Occidentul*, Ed. Univers, București, 1987;

Ivănescu, Mircea, *Un altfel de inițială în Limba și literatura română*, Manual pentru clasa a IX-a (Dună I., Dună R.), EDP, R.A., București 2014;

Mihăilescu, Dan C., *Despre omul din scrisori Mihai Eminescu*, ed. Humanitas, București, 2009;

Naum, Gellu, *Singură și imobilă în Limba și literatura română*, Manual pentru clasa a IX-a (Dună I., Dună R.), EDP, R.A., București 2014;

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu Modele cosmologice și viziune poetică*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2000;

Petreu, Marta, *Asta nu e viața mea (poeme)*, Polirom, Iași, 2014;

Petreu, Marta, *O zi din viața mea fără durere (eseuri)*, Polirom, Iași, 2012;

Stănescu, Nichita, *Epica magna*, Ed. Junimea, Iași, 1978;

Todorov, Tzvetan, *Introducere în literatura fantastică*, Ed. Univers, București, 1973

Resurse web:

Crăciun, Gheorghe, *Introducere în teoria literaturii*, fișier pdf disponibil la: <https://xa.yimg.com/kq/groups/33335507/194798324/name/Teoria> (06.01.2017)

http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/Progr_Lic/LC/Limba%20si%20literatura%20romana_clasa%20a%20IX-a.pdf (28.03.2017)

http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/Progr_Lic/LC/Limba%20si%20literatura%20romana_clasa%20a%20X-a.pdf (28.03.2017)

Pamfil, Alina, *Teoria literaturii în ora de literatură. Mize și strategii de învățare* http://www.anpro.ro/html/date/p32_2017_dosar.pdf

ⁱ O binevenită distincție între „noțiune” și „concept” în vederea operării asumate o realizează într-un studiu pertinent Alina Pamfil și anume în *Teoria literaturii în ora de literatură. Mize și strategii de învățare*

ⁱⁱ Ioana Em Petrescu, *Eminescu. Viziune poetică și modele cosmologice*, ed.Paralela 45, Pitești, 2000, p.21

ⁱⁱⁱ Apud Marta Petreu, *O zi din viața mea fără durere*, Ed. Polirom, Iași, 2012, p.16